

Amel Alić¹
Sedin Habibović²
Haris Cerić³

DRUGA GENERACIJA EMIGRANATA U TRANSGENERACIJSKOJ PERSPEKTIVI – PRIMJER BOŠNJAČKIH OBITELJI U SAD

Sažetak

U ovom istraživanju, u teorijskom smislu, pozvali smo se na edukacijski model kulturnog šoka, sistemsku teoriju i transgeneracijski model razumijevanja obiteljskog sistema. U metodološkom smislu, kombinirali smo kvantitativne i kvalitativne metode. U kvalitativnom dijelu istraživanja koristili smo polu-strukturirane intervju s pripadnicima dvije generacije i sistematsko opserviranje ponašanja u prirodnim uvjetima. Za potrebe kvantitativnog dijela istraživanja korištena je istraživačka baterija koju su činile sljedeće skale: opći podaci o ispitanicima, skala interkulturalne osjetljivosti, KOBİ – skala kvalitete obiteljskih interakcija (autorica Anita Vulić-Prtorić) s pet subskala koje mjere: zadovoljstvo obitelji, prihvatanje, odbacivanje, dimenziju emocionalnosti i dimenziju kontrole. Uzorak čine 100 obitelji porijeklom iz Bosne i Hercegovine koje trenutno žive i rade u USA (St. Louis and Phoenix). Istraživanje predstavlja i svojevrsnu integraciju uvida s prethodno dobijenim rezultatima istraživanja obavljenim u bošnjačkoj zajednici u Zurichu (Švicarska) i zasebno promatranih podgrupa u bošnjačkim zajednicama u Phoenixu i St. Louisu (USA)

Ključne riječi: kulturalni šok, transgeneracijski model, percepcija obiteljskih odnosa, bošnjačke emigrantske obitelji

---

¹ Docent, Pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

² Psiholog-terapeut, JZU Kantonalni zavod za borbu protiv bolesti ovisnosti

³ Docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Rad autora je dostavljen 01. 06. 2012. godine, a prihvaćen za objavljivanje 05. 11. 2012. godine.

Transgeneracijski model razumijevanja kulturalnog šoka

Proces putem kojega dolazimo do spoznaje da postoji „pravi“ način razmišljanja, izražavanja, djelovanja itd., odnosno drugim riječima, proces putem kojega učimo našu kulturu, naziva se *socijalizacija*. To je proces putem kojega pojedinci uče šta se to zahtijeva od njih kako bi bili uspješni članovi određene grupe, bez obzira na to o kakvoj je grupi riječ. Socijalizacija je jedinstven proces utoliko što je istovremeno usmjeren kako na budućnost tako i na prošlost. Usmjeren je naprijed u smislu formiranja čovjeka kakav bi trebao biti u odnosu na očekivanja date socio-kulturne zajednice, te unazad u pogledu određivanja koja su to važna ponašanja, vrednote i vjerovanja koje treba nastaviti baštiniti. Socijalizacija je tako moćan proces da ljudi, jednom socijalizirani u određenom socio-kulturnom kontekstu, teško su svjesni da postoje i drugačije realnosti. To rezultira pojavom *kulturocentrizma*, tendencije da ljudi procjenjuju druge iz perspektive vlastite kulture, vjerujući pri tome da ona predstavlja jedini pravi i korektan način opažanja svijeta. Ovo za posljedicu ima, između ostalog, i javljanje kulturalnog šoka u situacijama kada pojedinac dođe u kontakt s novim i nepoznatim kulturnim obrascima.

U procesu socijalizacije, odnosno inkulturacije, prisutan je veći broj različitih utjecaja koji djeluju formativno na ponašanje i obrasce mišljenja pojedinaca (npr. njihovu spolnost, nacionalnost, etnicitet, socioekonomski status, religijska uvjerenja itd.).

U tom smislu, bilo bi korisno osvrnuti se na karakteristike kulture koje omogućuju razumijevanje njenog višestrukog utjecaja na ponašanje ljudi koje razmatraju Brislin (1993) i Cushner & Brislin (1996) (prema Cushner, 1999):

1. Kultura se u pravilu odnosi na ono što je produkt čovjeka, a ne prirode.
2. Najkritičnija dimenzija kulture tiče se čovjekovog poimanja života, najčešće je verbalno neiskazana i podsvjesna.
3. Kultura je kolektivni produkt.
4. Aspekti kulture koji rukovode našim ponašanjem često nisu predmet verbaliziranja.
5. Svako u djetinjstvu usvoji određeni set vrijednosti koje mu pomažu da regulira svoje aktivnosti u odnosu prema svijetu koji ga okružuje.

6. Kulturalne razlike postaju evidentnije pri suretima s pripadnicima druge kulture.
7. Ljudi mogu pokazivati veoma snažne emocionalne reakcije ako su ugrožene njihove temeljne kulturalne vrijednosti ili ako izostaje kulturalno očekivano ponašanje.
8. Mladi na određenom uzrastu mogu imati snažne manifestacije odbijanja kulturalnih vrijednosti.
9. Postoje snažni otpori u pogledu promjena kulturalnih vrijednosti.
10. Ako posmatramo očekivana ponašanja, u kros-kulturalnom pregledu moguće je ustanoviti mnoge razlike.

Kulturalni šok se u recentnoj literaturi najčešće definira kao proces prilagodbe nepoznatoj i nepripadajućoj kulturi i okolini. Psiholojsko i sociološko razumijevanje kulturalnog šoka se koristi kako bi se opisao proces emocionalnog, kognitivnog i fiziološkog utjecaja na pojedinca. U multikulturalnom kontekstu, kulturalni šok predstavlja svojevrсно uranjanje u nespecifične uvjete pri čemu pojedinac nije siguran u očekivanja drugih koji ga okružuju, ali se nesigurnost istovremeno odnosi i na njegove/njezine vlastite postupke. Pojam kulturalnog šoka prvi je uveo Klavero Oberg (1960, prema Pedersen, 1995) kako bi opisao uznemirenost izazvanu nepoznavanjem nove kulture i obrazaca ponašanja u njoj. U takvom stanju, pojedinac postaje svjestan da ranije usvojeni simboli postaju nevažecim ili poprimaju nova značenja, rezultirajući širokom lepezom reakcija, od maglovite i nejasne neugode, do duboke dezorijentacije. Recentnija literatura upućuje na zaključak kako razumijevanje procesa kulturalnog šoka nalazi svoju primjenu u svakoj novoj situaciji u kojoj se osoba nalazi, kao što su: promjena posla, uspostavljanje novih veza s drugima ili zauzimanje adekvatne socijalne i emocionalne pozicije, kao i preuzimanje uloga u svakom novom ambijentu. Tako se tokom proteklih nekoliko decenija, od Oberga do danas, tumačenje procesa kulturalnog šoka proširilo s pukog susreta s novom kulturom na svaku situaciju u kojoj je pojedinac prinuđen da se adaptira nepoznatom društvenom sistemu u kojem ranije naučeni obrasci ponašanja ne nalaze više nikakvu primjenu.

Iskušavanje kulturalnog šoka je isuviše često neprijatno (i neočekivano) iskustvo u kojem pojedinac nanovo vrjednuje, istovremeno, i staru – domaću, ali i novu – gostujuću kulturu. Sve donedavno, istraživanja su sugerirala kako se pod kulturalnim

šokom podrazumijeva isključivo negativno iskustvo. Tako je i Oberg prvobitno navodio samo negativne aspekte ovog procesa:

- napetosti i pritisak prouzročeni psihološkim prilagođavanjem,
- osjećaj izgubljenosti i deprivacije povećane gubitkom ranijih bliskih osoba, prijatelja, uloga i slično,
- odbijanje pridošlica od strane nove kulture ili novog društva,
- konfuzija u pogledu definiranja novih uloga, očekivanja, osjećanja, samopoimanja i samoodređenja,
- neočekivana nervoza, indignacija prema novim kulturalnim obrascima i
- osjećaj bespomoćnosti i obeshrabrenosti nakon, eventualnih, neuspjeha u novom okruženju.

Tabela 1. Pet stadija kulturalnog šoka – Adaptirano prema Pedersen (1995)

Stadij	Percepcija okruženja	Emocionalni opseg	Ponašanje	Interpretacija
Kontakt	Razlike intrigiraju; Istraživanje i Provjeravanje; Selektiranje	Uzbuđenost Stimulacija Euforija Sve je igra	Znatiželja Povučenost Bura Impresija	Primjećivanje razlika, razlike i sličnosti još funkcioniraju zajedno, racionalizacija
Dezintegracija	Razlike se sudaraju i počinju da smetaju	Konfuzija Dezorijentacija Gubitak empatije Izolacija Usamljenost	Depresija Povlačenje	Razlike počinju uznemirivati Križa samopouzdanja Traženje kulturalne podrške i veze
Reintegracija	Razlike se odbacuju	Ljutnja Bijes (konflikt?) Nervoza Frustracije	Buntovništvo Sumnja Neprijateljstvo Oponiranje	Rađanje koncepta „sviđa mi se – ne sviđa mi se“ Pobuna kao put traganja za samopouzdanjem
Autonomija	Razlike i sličnosti se počinju legitimizirati	Samouvjerenost Opuštanje Ponovno javljanje empatije	Sigurnije Kontrolirano Autonomno Samopouzdanje	Pojedinac pregovara s kulturom drugih Samopouzdanje da se tu može opstati
Neovisnost – međuovisnost	Razlike i sličnosti se vrjednuju i daju im se značajnost	Povjerenje Humor Elementi početnog emocijskog reagiranja	Ekspresivnost Kreativnost Aktualizacija	U nekim različitostima se počinje i uživati Otkrivanje prednosti novih iskustava

Edukacijski model, za razliku od medicinskog, opisuje kulturalni šok kao proces koji se odvija u nekoliko faza, koje se razvijaju i kroz koje pojedinac prolazi – od nižih, bolnijih i opterećenih adaptivnim problemima, ka višim stadijima, na kojima pojedinac konačno prevazilazi početne probleme, istovremeno profitirajući psihološki, emocionalno i socijalno. Svaka osoba u novoj kulturi prolazi kroz najmanje pet faza kulturalnog šoka, a detaljnija operacionalizacija svakog od navedenih stadija predstavljena je u tabeli 1.

Iskustva i istraživanja navedenog problema ukazuju na činjenicu da socijalni referentni okvir, specifična kulturalna tradicija, ali i posebni (idiosinkrazijski) naučeni obrasci i strategije nošenja s fenomenom kulturalnog šoka, mogu izroditi različitim izlazima, posebno važnim u području razumijevanja kulturalne osjetljivosti.

Sistemska se teorija (prema Olson & DeFrain, 2004) razvija iz generalne teorije sistema, koju su prvobitno koristili obiteljski terapeuti nakon što su ustanovili da pojedinačan i izdvojen rad s osobama s poteškoćama ne daje trajnije rezultate, posebno u slučajevima terapija s djecom s problemima u ponašanju. Oni su zapazili da se veliki broj takve djece, nakon povratka u obitelj i socijalni ambijent, vraćao starim oblicima ponašanja. Takvi rezultati su ih naveli na pomisao da bi se u proces terapije morali ne samo uključiti, već i u razumijevanje odgojne stvarnosti (što snažno podsjeća na duhovno-znanstveni pristup u pedagogiji) uvrstiti strategija proučavanja obitelji i svih ostalih agenasa socijalizacije.

Nekoliko koncepcijskih postavki generalne teorije sistema je relevantno i za sistemsku teoriju obitelji. Tako su pojmovi višestrukih nivoa sistema – suprasistemi (okruženost obitelji drugim, širim sistemima), te subsistemi (manji sistemi) poslužili za dalji razvoj ovog teorijskog pristupa (Olson & DeFrain, 2004:71). Različiti sistemi koji okružuju čovjeka i u kojima se on nalazi istodobno na različitim nivoima i u različitim ulogama (slično kao u pojmu uloga u simboličkom-interakcionizmu), doveli su do izrastanja najrazvijenijeg modela unutar sistemske teorije, ekološke sistemske teorije. Tako se došlo do razvijenog sistema eko-krugova koji karakteriziraju poziciju svake osobe u međusobnoj interakciji s drugima, izloženog različitim utjecajima. U nešto složenijem shematskom prikazu, Bronfenbrenner (1997) će dodatno razraditi krugove međusobnih utjecaja, s tim da će u središtu eko-krugova

ostati dijete sa svim urođenim kvalitetima, ali i svim drugim kvalitetama ličnosti (kognitivne, socijalne, emocionalne, motivacione sposobnosti) u kojima ono reagira na okolinu, ali i okolina reagira na njega/nju (uvažavajući činjenicu postojanja mikrosistema, mezosistema, egzosistema i makrosistema).

Bowen (1977, Goldenberg & Goldenberg, 2008; Gilbet, 2006) razvija i osam međusobno povezanih obiteljskih koncepata:

1. Diferencijacija Selfa
2. Triangulacije
3. Emocionalni sistem nuklearne obitelji
4. Proces obiteljske projekcije
5. Sibling pozicija
6. Emocionalni cutoff (prekid)
7. Multigeneracijski transmisijski proces
8. Socijalna regresija

Emocionalni procesi u nuklearnim i proširenim obiteljima, prema Bowen, sadržani su u okviru prvih šest koncepata, dok se emocionalni procesi kroz generacije u obitelji i društvu odnose na preostala dva koncepta: multigeneracijski proces i socijalnu regresiju.

Sistemska teorija će biti od posebne važnosti za ovo istraživanje, ne samo zbog činjenice da na vrlo sistematičan način objedinjuje najvažnije elemente prethodnih teorija, već i zbog postavki koje su neobično važne za razumijevanje transmisijskih procesa u obitelji, kao i različitih vanjskih vrjednosnih utjecaja i otpornosti obitelji na ove utjecaje, posebno u slučaju promatranih, emigrantskih obitelji.

Primjer bošnjačkih obitelji u SAD

Kao što prethodni nalazi sugeriraju, strategije i stereotipni obrasci sučeljavanja s različitosti pripadaju i najčešćim strategijama jednoobraznog podizanja djece, što na sljedećoj generaciji može uzrokovati ne samo nedovoljnu osjetljivost prema novoj kulturi, već i distanciranje spram kulture porijekla. Ovakvu pojavu mogli bismo nazvati „bumerang efekat“, u kojem se mlađa generacija često priklanja novoj kulturi u kojoj se sami socijaliziraju, istovremeno ustajući protiv kulture porijekla vlastitih roditelja. Upoređujući socijalne, emocionalne i intelektualne resurse i kapital kojeg im nudi novo društvo, djeca uviđaju inferiornost kulture porijekla roditelja, te se bune protiv

nedjelotvornosti rješavanja svakodnevnih problema koje im sugeriraju njihovi roditelji. Ova pobuna se najčešće manifestira kroz odbijanje komuniciranja na maternjem jeziku, čime se želi poslati poruka simboličkog dokidanja vezanosti za kulturu porijekla. Doda li se tome i činjenica kako krugovi u kojim se kreću roditelji imigrantske djece najčešće pripadaju nižim socio-ekonomskim stratumima novog društva (često to ima za posljedicu i nižu pedagošku kulturu), dojam inferiornosti kulture roditelja dobija na intenzitetu. Promatranjem bošnjačkih obitelji u Švicarskoj i SAD uočili smo kako većina iseljenika dosljedno idealizira vlastitu kulturu, tj. kulturu porijekla. Ovaj fenomen primijetan je i prilikom posmatranja iseljenika tokom boravka u vlastitoj kulturi, s tim da je proces idealiziranja tada obrnut, tj. iseljenici su prilikom posjeta domovini skloni idealizirati kulturu zemlje u kojoj trenutno žive. Zbog oprečnog emocionalnog reagiranja u zavisnosti od trenutne fizičke pozicije, ovo bismo mogli označiti pojmom dvosmjerne idealizacije, pri čemu su pozitivne emocije očito usmjerene kako prema vlastitoj, tako i prema novoj, sadašnjoj kulturi. Iako nismo imali namjeru dublje istraživati razloge za ovakvo ponašanje, ovaj fenomen bi mogao upućivati i na visok stepen integracije pojedinaca u obje kulture. Mogući pravci daljeg rada s ovom i drugim zajednicama trebali bi produbiti saznanja o ovom fenomenu. Ovakvo dvosmjerno idealiziranje bi se slikovito dalo opisati stalnim percipiranjem stvarnosti kroz dvogled upravljen prema tlu i kulturi od koje su iseljenici trenutno fizički udaljeniji. Upravo nam se zbog prezasićenosti svih razgovora fenomenom dvosmjerne idealizacije i učinilo primjerenim ovaj fenomen nazvati fenomenom dvogleda. Istrajavanje na takvom percipiranju realnosti ukazuje i na to da je većina pripadnika spomenutih zajednica zasigurno u stadiju autonomije, pojašnjavajući stupanj njihove integracije i prevazilaženja kulturalnog šoka prema ranije elaboriranom modelu.

U slučaju našeg istraživanja bošnjačkih obitelji u SAD, primjećujemo kako se izdvaja posebna grupa iseljenika kod kojih je fenomen dvogleda ili dvosmjerne idealizacije obrnuto proporcionalan, tj. dio populacije koji i u jednoj i u drugoj kulturi nalazi samo negativne aspekte. Naprimjer u domovini izdvajaju nepravdu, sporost u ekonomiji, loše puteve itd., dok u novoj sredini kritiziraju otuđenost, preveliku preciznost, robotiziranost građana i slično. Ovakvo mišljenje nedvosmisleno upozorava na činjenicu da je jedan broj iseljenika u stadiju dezintegracije. Bilo bi veoma

značajno u budućim istraživanjima ispitati postoji li povezanost između dužine boravka u novoj kulturi i stadija u kojem se ispitanici nalaze, te koje još varijable značajnije utječu unutar grananja promatranog uzorka na obrnuto proporcionalnu idealizaciju.

Vidljivo je da stadiji u kojima se nalaze pojedini ispitanici snažno utječu i na koheziju unutar organizacija iseljenika. Pripadnost određenom stadiju proizvodi i odnos prema načinima organizacije zajednice. Osobe koje su na stepenu dezintegracije predlažu veću koheziju zajednice i neku vrstu opreznosti i zatvorenosti ka pripadnicima nove kulture. Osobe na stepenu autonomije nastoje takve prijedloge amortizirati i objašnjavati koristi od saradnje. Stoga bi bilo jako bitno nastaviti s ojačavanjem pozicije osoba na stepenu autonomije i radu sa subgrupama u zajednici slijedeći model prevazilaženja kulturalnog šoka. U tom smislu smatramo da je potrebno razviti programe za svaki stadij prilagodbe.

Primjetno je kako je prva generacija (današnji roditelji) kulturalni šok preživljavala u susretu s normama novog društva u koje su se morali integrirati, dok je za njihovu djecu, zbog nepostojanja snažnijih veza sa zemljom porijekla, kulturalni šok počeo onog trenutka kada se otvorio proces upoznavanja s kulturom porijekla, kulturom njihovih predaka. Logična posljedica takvih strategija suočavanja s novom kulturom, posebno zbog osjećaja manjka emocionalnog i intelektualnog kapitala, nastoji se na razini generacije roditelja kompenzirati pojačanim aktivnostima u području stvaranja socijalnog kapitala, a taj se kapital najlakše ostvaruje kroz forme udruživanja u džemate, kulturno-umjetnička društva i slično. Nažalost, socijalni kapital koji ne prati akumuliranje i produkcija adekvatnog emocionalnog i intelektualnog kapitala, kod jednog broja iseljenika ima za posljedicu situiranje u pozicije asimilacije na jednoj, ili konflikta na drugoj strani, kao izlazima u situacijama intekulturalnog susretanja. Starije generacije Bošnjaka u SAD su opterećene dilemom da li se asimilirati u „američku“ kulturu, dijelom i zbog nesnalaženja u pogledu prevazilaženja kulturalnog šoka. Budući da mlađe generacije susret s kulturom porijekla najdirektnije doživljavaju preko ponašanja svojih roditelja, pomoć pri osnaženju obitelji i podizanju pedagoške kulture roditeljstva podrazumijevala bi i indirektno jačanje veza mlađih generacija s bosanskom kulturom.

Primjetno je i da su pripadnici mlađih generacija nerijetko u prednosti u odnosu na svoje američke vršnjake. Naime, oni su u stanju da objektivnije uporede i sagledaju prednosti i nedostatke, kako američke, tako i bosanske kulture. Tabela pregled koji slijedi nudi uporedni prikaz nekih prednosti i nedostataka bošnjačkih obitelji u SAD, kao pripadnika manjinske etničke grupe unutar SAD društva:

Tabela 2. Snage i izazovi bošnjačkih obitelji u SAD

PREDNOSTI	IZAZOVI
Izražena orijentacija ka radu	Definiranje zaštitnih okruženja s obzirom na opozitne sisteme vrijednosti
Izražena motivacija ka postignuću	suprasistema i obiteljskog sistema
Religijska orijentacija	Različiti životni stilovi unutar
Brižno roditeljstvo	subsistema obitelji
Promjena ka egalitarnoj formi	Dominantno pripadanje srednjim i
bračnih odnosa	nižim socijalnim slojevima
Familijarizam	Prilagođavanje individualističkoj
Visoka adaptibilnost praćena	kulturi
težnjom ka jačanju dimenzije	Suočavanje s ranijim odvajanjem djece
kohezivnosti	od roditelja
Prisustvo trogeneracijskih	Insistiranje na pretjeranom
obiteljskih formi	familijarocentrizmu
Inkliniranje formama obiteljskih	Održavanje komunikacije s kulturom
zadruga	porijekla
Tradicionalna vjerovanja	Savladavanje jezičkih barijera, posebno
Bilingvalne jezičke vještine	unutar roditeljskog subsistema u
Lakša adaptibilnost u dominantnu	odnosu na sisteme djece
WASP („bjelačku,	Dualne karijere roditelja
anglosaksonsku, protestantsku“)	Enkulturaciona i akulturaciona s obzirom
kulturu	na različita iskustva subsistema obitelji

Jedna od ključnih prednosti mlađih generacija Bosanaca skrivena je u činjenici da se kao Evropljani mnogo lakše utapaju u dominantno bjelačku kulturu. Prihvatajući zakone tržišne logike i ravnopravno sudjelujući u društvenim procesima, mlađe generacije, za razliku od njihovih američkih vršnjaka, imaju priliku integrirati u svoj životni stil i pozitivne elemente kulture porijekla. U takve pozitivne karakteristike svakako da mogu biti uvrštene prednosti življenja u proširenim obiteljima, kolektivizam, jače emocionalne veze i slično.

U našem istraživanju emigrantskih obitelji u SAD prepoznate su neke od zakonitosti Bowenove teorije, posebno u pogledu stabilnosti emocionalnog sistema. Zbog poteškoća koje sa sobom nosi život u drugoj kulturi, generacije imaju izražen problem

neizdiferenciranosti Selfa (dijelom i zbog zbunjenosti relacijom kultura porijekla – nova kultura), što se posljedično odražava na pokušaj uspostavljanja višeg nivoa fuzije emocionalnog obiteljskog sistema, da bi kulminiralo nižom stabilnošću obiteljskog sistema (potraga za različitim formama reduciranja anksioznosti i održanja stabilnosti). Drama nesvjesne multigeneracijske transmisije prethodno naučenih obrazaca ponašanja će, zato, unutar imigrantskih obitelji biti intenzivnija i izraženija.

Upravo na sastavnicama dilema: kultura porijekla – nova kultura, te obiteljska kultura – subsistem roditelja i djece, prepoznaju se teorijska preplitanja modela kulturalnog šoka i transgeneracijskog modela unutar systemske teorije.

Metode i tehnike istraživanja

U našem prethodnom istraživanju (Alić, Habibović, 2011), u kojem smo promatrali uzorak bošnjačkih obitelji u Švicarskoj, ustanovili smo kako je stupanj prevazilaženja kulturalnog šoka u visokoj korelaciji sa stupnjem interkulturalne osjetljivosti. Također smo zaključili kako stupanj interkulturalne osjetljivosti uveliko ovisi o izbalansiranosti obiteljskog sistema, te kako se slika generacija, kao „kultura po sebi“, intenzivira u slučaju obitelji u dijaspori.

U ovom istraživanju, pored obitelji promatranih u Phoenixu (Arizona), uzorak smo proširili obiteljima iz St. Louisa (Missouri) te akcenat u većoj mjeri stavili na unutarobiteljsko funkcioniranje. Da bismo ustanovili u kojoj mjeri obitelj predstavlja odgovarajući sistem u strukturalnom i komunikacijskom smislu, opredijelili smo se za upotrebu skala koje omogućavaju sagledavanje dimenzija emocionalnosti i kontrole. Tako smo se odlučili za kombinaciju kvantitativnog i kvalitativnog pristupa, upotrebu polu-strukturiranih intervjuja s pripadnicima dvije generacije, sistematsko opserviranje ponašanja u prirodnim uvjetima, na uzorku od 100 obitelji u USA (St. Louis and Phoenix).

Za potrebe kvantitativnog dijela istraživanja korištena je istraživačka baterija koju su činile sljedeće skale: opći podaci o ispitanicima, KOBİ – skala kvalitete obiteljskih interakcija (autorica Anita Vulić-Prtorić) s pet subskala koje mjere: zadovoljstvo obitelji (11 ajtema), prihvatanje (otac i majka), odbacivanje (otac – majka), Skala percepcije obiteljskih odnosa s dvije dimenzije: emocionalnosti i kontrole kako oca tako i majke.

Autorica skale općeg zadovoljstva obitelji iz KOBI navodi sljedeće psihometrijske karakteristike subskale: raspon rezultata je od 11 do 55, aritmetička sredina (mean) 46,29, standardna devijacija (SD=7,92) te Alpha Crombach 0,892. U našem istraživanju aritmetička sredina (mean) je 44,52, standardna devijacija (SD=6,55), te Alpha Crombach 0,746.

Opservacione tehnike i intervju primijenjeni su u promatranju i razgovoru s roditeljima (starija generacija), dok su skale procjene kvalitete obiteljskih odnosa primijenjene isključivo na uzorku djece (mlađa generacija). Na ovaj način bili smo u prilici upoređivati vjerodostojnost iskaza roditelja, ali i djece. Raspodjela rezultata na skali zadovoljstva obitelji i skali percepcije obiteljskih odnosa je asimetrična te je upotrijebljen Mann-Whitney test u odnosu na varijablu spola i mjesta boravka. Nisu nađene razlike između muških i ženskih ispitanika u pogledu procjene obitelji te emocionalnosti i kontrole oca i majke. Razlike na spomenutim varijablama nisu pronađene niti između ispitanika iz St. Louisa i Phoenixa.

Percepcija obitelji

Kada je u pitanju opći status i struktura, u promatranom uzorku najprisutnije su dvogeneracijske obitelji (76,7%), dok trogeneracijske čini nešto manji broj obitelji (23,3%). U obiteljima prosječno žive 4 osobe (roditelji i po dvoje djece u prosjeku), što znači da među imigrantskim obiteljima Bošnjaka u USA uglavnom dominiraju nuklearne obitelji. Većina ispitanika mlađe generacije pohađa osnovnu školu 73,3%, srednju 18,3%, dok višu školu pohađa 8,3%. Mlađi ispitanici procjenjuju da rastu u toploj obiteljskoj atmosferi 91,7%. Unutar promatranog uzorka nije zabilježena niti obuhvaćena obitelj rastavljenih roditelja.

Unutar uzorka dominiraju oni koji samo ponekad čitaju knjige (70%), dok redovno čitaju knjige tek njih 21,7%. Od ukupnog broja ispitanika 88,3% ispitanika izjavljuje da ih roditelji podstiču na obrazovanje, njih 11,7% priznaje da ih roditelji ili ne podstiču na obrazovanje, ili nikada o tome ne razgovaraju. Neke od deskriptivno dobijenih rezultata, važnih za razumijevanje dominantnih pedagoških logika roditelja, posebno ćemo izdvojiti:

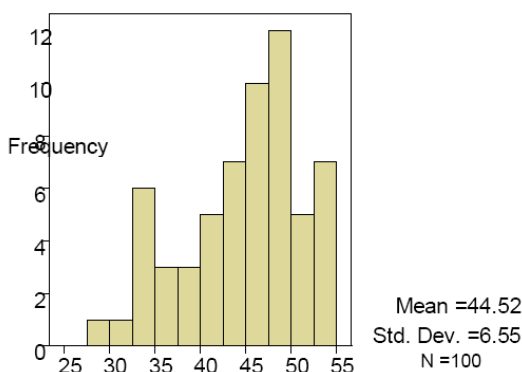
- Promatrani roditelji najčešće koriste podjednako i kazne i podsticaje (55%), pohvale i podsticaje 26,7%, dok samo kazne i zabrane koristi njih 18,3%.

- 56,7% roditelja objašnjavaju zašto kažnjavaju ili nagrađuju, 36,7% ponekad objašnjavaju, dok 6,7% nikada ne objašnjavaju.

Na upit da li smatraju da su njihovi roditelji zadovoljni njihovim ponašanjem 73,3% djece procjenjuje da su roditelji ponekad zadovoljni, 21,7% djece tvrdi da su roditelji uvijek zadovoljni ponašanjem, dok 5% tvrdi da njihovi roditelji nisu nikada zadovoljni njihovim ponašanjem. Analizom specifičnih iskaza saznajemo:

- „Za mene je obitelj izvor utjehe i zadovoljstva“ – 23,3% ispitanika kaže da nije sigurno u tu tvrdnju; 16,7% tvrdi da je to uglavnom netačno, što čini gotovo polovinu ispitanika koji ne doživljavaju sopstvenu obitelj kao izvor utjehe i zadovoljstva (kumulativno: uopće nije tačno, nije tačno i nisam siguran 43,3%).
- „Moja obitelj mi ide na živce“ kumulativno (nisam siguran, uglavnom tačno i potpuno tačno) 36,7%.
- „Kad odrastem i budem imao svoju obitelj, ona će u mnogočemu biti slična mojoj sadašnjoj obitelji“ kumulativno (nisam siguran, uglavnom netačno i potpuno netačno) 73,3% se ne slaže s ovom tvrdnjom.

Na narednom histogramu moguće je vidjeti grafički prikaz ukupnog zadovoljstva obiteljima ispitanika.

Histogram 1. Zadovoljstvo vlastitom obitelji

Ovaj nalaz potvrđuje kako se zatečena obitelj od strane najmlađe generacije ne doživljava kao adekvatan identifikacioni model. Drugim riječima, a pozivajući se na Olsonov cirkumpleksni model (Olson & DeFrain, 2004), unutar dimenzija adaptibilnosti i

kohezije prosječna obitelj Bošnjaka u USA tendira blagoj neizbalansiranosti. Naime, očito je da roditelji nastoje uspostaviti strukturalno isprepletenu kohezivnost, što za posljedicu ima viši nivo kohezivnosti, ali niži nivo adaptibilnosti obiteljskog sistema. Ovu konstataciju potvrđuju i sljedeći iskazi:

- „Želio bih da nisam član moje obitelji“ – 86,7% se ne slaže i ističe zadovoljstvo svojom obitelji, dok se 13,3% slaže s ovom tvrdnjom.
- „Osjećam se kao stranac u svojoj obitelji“ – 86,7% se ne slaže i ističe zadovoljstvo svojom obitelji, dok se 13,3% slaže s ovom tvrdnjom.
- „U usporedbi s drugim obiteljima mislim da je moja jako dobra“ – 28,3% se ne slaže, više od dvije trećine procjenjuje da je vlastita obitelj dobra.
- „U mojoj obitelji me niko ne razumije“ – 21,7% se slaže, dok 26,7% nije sigurno.
- „Ponosan sam na svoju obitelj“ – 16,7% se ne slaže, ostatak ispitanika (potpuno se slaže 83,4%) potvrđuje iskaz.
- „Moja obitelj je jedna nesretna obitelj“ – 10% se slaže, 15% nije sigurno, ostalih 75% se ne slaže s izjavom da je njihova obitelj nesretna.
- „Članovi moje obitelji čine dobro jedni drugima“ – 10% se ne slaže, 11,7% nije sigurno, ostatak ispitanika negira ovakvu tvrdnju.
- „Mogu se zaista pouzdati u svoju obitelj“ – 5% eksplicitno tvrdi da to nije tako, 25% nije sigurno, dok se preostalih 70% slaže s tvrdnjom.

Usporedbom iskaza roditelja i djece zapažamo i odstupanja u procjeni funkcionalnosti obitelji. Dok roditelji smatraju kako je njihova obitelj fleksibilno kohezivna, djeca u većoj mjeri svoju obitelj doživljavaju kao strukturalno kohezivnu ili, čak šta više, rigidno kohezivnu. Rezultati vidljivo upućuju na zaključak kako se, i pored očekivane idealizacije obiteljskih odnosa, opaža konstanta od eksplicitnih 10% obitelji s očitim disfunkcionalnostima, dok je 10-15% onih koji su neodlučni u procjeni funkcionalnosti obiteljskog sistema. Očito je da roditelji nastoje izgraditi struktuiran obiteljski sistem u kojem će stabilnost imati prednost u odnosu na stalne promjene, dok djeca, usljed efekata sekundarne socijalizacije, uviđaju važnost adekvatnog suočavanja s

promjenama, te u većoj mjeri inkliniraju promjenama nauštrb stabilnosti. To jednu prosječnu imigrantsku obitelj, u takvim okolnostima, kontinuirano drži u poziciji „klatna“ između strukturiranog i fleksibilnog sistema, s obzirom na proturječne težnje sustava roditelja i djece. Donoseći ustaljene kulturalne prakse podizanja djece iz kulture porijekla, roditelji insistiraju na visokoj bliskosti, odanosti, velikom broju zajedničkih aktivnosti i ovisnosti, što ne odgovara kulturalnom softveru koji se programira unutar srednjih slojeva društva u kojima dominiraju obrasci ranijeg osamostaljivanja i preuzimanja odgovornosti.

Generalno zadovoljstvo svojom obitelji, na temelju kumulativnog promatranja skale procjene obitelji, ukazuje na raspon rezultata koji se kreće od 29 do 55 (aritmetička sredina iznosi 44,52) što u konačnici govori da su rezultati nešto ispod očekivanog prosjeka. Ta činjenica ide u prilog tezi da se zamjećuju određene disfunkcionalnosti unutar promatranog uzorka obitelji.

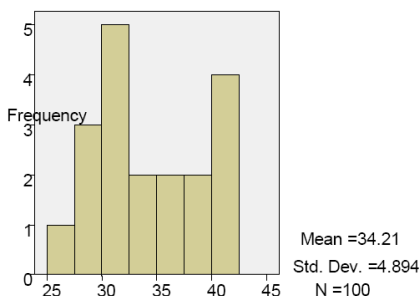
Na temelju izvoda iz korelacijske matrice skale percepcije obiteljskih odnosa nastojali smo utvrditi rezultate na dvije subskale: dimenzije emocionalnosti i kontrole. Unutar promatranog uzorka zapažamo da postoji korelacija u procjeni emocionalnosti majke i emocionalnosti oca, koja je značajna na nivou $p < 0,01$ (0,814), dok postoji povezanost u percepciji kontrole majke i oca (0,508), a ove korelacije su značajne na nivou $p < 0,05$. To znači da postoji visoka povezanost u percepciji strategija oca i majke na dimenzijama emocionalnosti i kontrole: oba roditelja su podjednako uključena u proces kontrole, ali i u proces uspostavljanja emocionalne vezanosti (proizvodnja topline i međusobne bliskosti).

Tabela 3. Izvod iz korelacijske matrice procjene dimenzija emocionalnosti i kontrole oca i majke

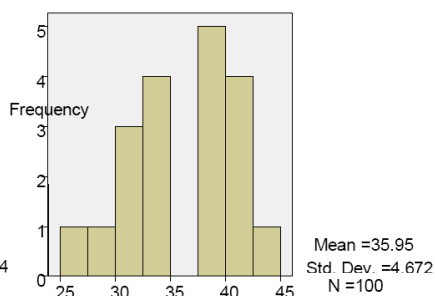
		Emocionalnost otac	Kontrola otac
Emocionalnost Majka	Pearson Correlation	,814(**)	-,409
	Sig. (2-tailed)	,000	,082
	N	100	100
Kontrola Majka	Pearson Correlation	-,331	,508(*)
	Sig. (2-tailed)	,166	,026
	N	19	100

Ukupna emocionalnost majke procijenjena je na temelju aritmetičke sredine i ona iznosi 35,95 što je ispod očekivanog

prosjeaka. U slučaju oca, ukupna emocionalnost iznosi 34,21, što je također ispod prosjeka. Ovo ukazuje da u promatranom uzorku zapažamo nižu međusobnu bliskost i prihvatanje. Takvi rezultati se mogu pripisati roditeljskom tendiranju da obezbijede stabilnost obiteljskog sistema nasuprot promjenama, što obiteljski sistem čini strukturalno isprepletenim, zbog čega djeca nerijetko pružaju otpor strukturi, posebno kada struktura poprima obilježja rigidnosti. Naredna dva histograma nude grafički prikaz dimenzija emocionalnosti oca i majke:

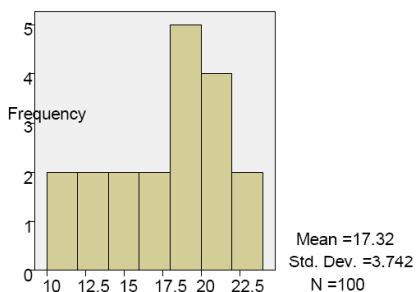

Histogram 2. Emocionalnost otac

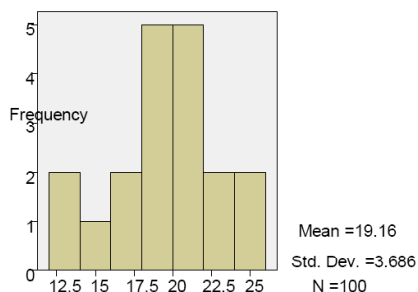

Histogram 3. Emocionalnost majka

Ukupna kontrola majke procijenjena je na temelju aritmetičke sredine i ona iznosi 19,16 što je iznad očekivanog prosjeka. U slučaju oca ukupna kontrola iznosi 17,32, što je, također, iznad očekivanog prosjeka. Zapaža se kako su i otac i majka ocijenjeni iznadprosječno unutar dimenzije kontrole, ali i da je majka u većoj mjeri uključena u proces kontroliranja djece nego otac. Grafički prikaz dobijenih rezultata moguće je vidjeti na sljedeća dva histograma:

Histogram 2. Kontrola otac

Histogram 3. Kontrola majka

Manja emocionalnost, a veća kontrola podrazumijevaju veće kontroliranje postupaka djeteta i povećano kritiziranje, što bi se

moglo pripisati ranijim zaključcima o prenošenju kulturalnog softwarea iz kulture porijekla. Za naredno istraživanje bilo bi značajno utvrditi jesu li zaposlenost oca i majke dodatne kriterij varijable koje utiču na ovakve podatke. Na taj način bi se, pored karakteristika adaptibilnosti, odanosti, kvalitete komunikacije, podrške individualnom razvoju, religijsko-duhovne orijentacije i definiranja granica sistema i subsistema, dobila jasnija slika o kvaliteti definiranja uloga, kao i kvaliteti i kvanitetu zajednički provedenog vremena.

Interkulturalna osjetljivost

U ovom istraživanju kombinirali smo kvalitativne i kvantitativne metode, pri čemu su rezultati do kojih smo došli proistekli iz polustrukturiranih intervjuua s članovima dvije generacije, sistematskog opažanja ponašanja i komunikacije u prirodnim uslovima te primjenom skale Interkulturalne osjetljivosti i skale obiteljskih odnosa na uzorku od 100 djece dobi između 12 i 15 godina starosti, okupljenih u Bosanskom kulturnom centru u Phoenixu (Arizona) te St. Louisu (Missouri). Smatrali smo da se stepen prevazilaženja kulturalnog šoka prema drugim kulturama može ustanoviti ispitivanjem dimenzija interkulturalne osjetljivosti, te na taj način odrediti i odnosi između generacija koje predstavljaju kulturu „po sebi“. Ovo je posebno značajno zbog činjenice da je za drugu generaciju u dijaspori kulturalni šok zapravo susret s kulturom porijekla. Da bi se ta veza zbilja i ustanovila, od velikog je značaja uvažavati faktore poput: životne pozadine roditelja, sadašnje obiteljske situacije, sastava obitelji, ličnih karakteristika roditelja te ličnih karakteristika djeteta. To znači da su pitanja na osnovu kojih je bilo moguće razumjeti obiteljski kontekst tretirala nivo stupnja obrazovanja roditelja i različite socio-ekonomske faktore obiteljskog života, socio-psihološka obilježja odnosa u obitelji i komunikacije na relaciji roditelji-djeca. Specifičnosti takvih utjecaja na interkulturalnu osjetljivost i stepen prevazilaženja kulturalnog šoka, izranjali su iz karakteristika obitelji koje su direktno upravljene ka roditeljskoj funkciji: strategije discipliniranja djece, pedagoške logike na kojima roditelji insistiraju te percepcija obiteljskih prilika i karakteristika na relaciji roditelji – djeca.

Primjena skale interkulturalne osjetljivosti omogućila nam je da podatke o obiteljskim prilikama dovedemo u vezu sa skorovima

u pet faktora IC-a: kulturalne integracije, skale ponašanja, intelektualne interakcije, stavovi prema drugima te skale empatije.

Analiza subskala interkulturalne osjetljivosti pokazala je kako se, prema ostvarenim skorovima, promatrana grupa može smjestiti u područje blago natprosječne, dakle, zadovoljavajuće interkulturalne sensitivnosti. Ukupan skor na svih pet subskala pokazao je nešto natprosječan rezultat, budući da aritmetička sredina iznosi 132,66. Jedinu iznimku unutar subskala nalazimo kod subskale stavova prema drugima, gdje su skorovi nešto ispod prosjeka. Vrijednosti dobijene unutar subskala su:

- subskala kulturalne integracije prema pokazanim skorovima pokazala je da aritmetička sredina iznosi 42 u odnosu na maksimalnih 63, što predstavlja umjereno visoki rang prema postignutim skorovima kulturalne integracije;
- na subskali interkulturalnog ponašanja također su postignuti umjereno visoki rezultati;
- na subskali intelektualne interakcije posmatrana grupa postiže rezultate nešto iznad prosjeka;
- na skali empatije rezultati se mogu ocijeniti visokim;
- na skali stavova prema drugima ispitanici postižu rezultate ispod prosjeka, što se može pripisati konfiguracijsko-strukturalnom kulturalnom obilježju pripadnosti manjinskoj, imigrantskoj kulturi, zbog koje uočavamo prenošenje distance na djecu, kao reakcije na strah od potencijalnog prekida komunikacije s kulturom porijekla. Ovo djelimično razotkriva i prirodu zaštitne membrane koju roditelji definiraju oko obiteljskog sistema.

Zanimalo nas je, također, i može li se spol smatrati značajnom kriterij varijablom, te smo u tom smislu moguće različite stilove odgajanja promotrili u vezi s pet faktora interkulturalne osjetljivosti.

Na svim promatranim subskalama, ali i ukupnom skor, nisu nađene statistički značajne razlike u pogledu spola. To ukazuje na približno sličan stil roditeljskog ponašanja i prema dječacima i prema djevojčicama u ovoj imigrantskoj kulturi.

Analiza svih pet subskala interkulturalne osjetljivosti u odnosu na dominaciju pedagoških logika koje roditelji koriste nije pokazala da postoji statistički značajna razlika u promatranom

uzorku. Jedina, istina neznatna razlika, uočena je unutar subskale kulturalne integracije, gdje se pokazalo da ona djeca čiji roditelji u većoj mjeri koriste pohvale i podsticaje u odgoju djece postižu više skorove u odnosu na djecu čiji roditelji u većoj mjeri koriste zabrane i kazne. Ovaj nalaz nedvosmisleno upućuje na zaključak kako veći skorovi na skali emocionalnosti, a niži na skali kontrole, podsticajno djeluju na proces integracije. Nasuprot prethodnom, djeca čiji roditelji u većoj mjeri koriste zabrane i kazne postižu nešto više skorove na skali stavova prema drugima u odnosu na djecu čiji roditelji više koriste pohvale i podsticaje. Iz ovog podatka bi se mogao izvući zaključak da nešto autoritarnije roditeljsko ponašanje može imati za posljedicu eventualni bijeg iz kulture porijekla (obiteljski milje) u novu kulturu (posebno u slučajevima imigrantskih kultura), kao reakciju na pretjerano izraženu kontrolu i nefleksibilnost (otpor prema autoritetima). Ovdje vrijedi podsjetiti na činjenicu da bi autoritarno ponašanje u domaćoj kulturi vjerovatno imalo za posljedicu suprotne rezultate: ksenofobija, autoritarna submisivnost, etnocentrizam... Ovaj podatak upućuje na zaključak kako istovjetno ponašanje u različitim kulturalnim i socijalizatorskim okolnostima može rezultirati potpuno oprečnim ishodima.

Usporedbom s procjenom unutar skale obiteljskih odnosa saznali smo da ispitanici koji smatraju da je njihova obitelj izvor utjehe i zadovoljstva pokazuju više skorove na svim subskalama interkulturalne osjetljivosti. Iz ovoga se da zaključiti kako veći stupanj otvorenosti prema drugima uveliko počiva na funkcionalnijim obiteljskim odnosima.

Analiza ajtema „kad odrastem i budem imao svoju obitelj, ona će u mnogo čemu biti slična mojoj sadašnjoj obitelji“ pokazuje da se 37% ne slaže s ovom tvrdnjom, a da 38% nije sigurno, što čini ukupno 75% uzorka onih koji se ne identificiraju sa svojom obitelji u uvjetima življenja u stranoj kulturi. Ovo ukazuje na činjenicu kako bošnjačka obitelj u SAD-u (bar unutar promatranog uzorka) ne predstavlja adekvatan model identifikacije, ali i interkulturalne integracije u kulturu SAD-a. Dokaz za ovu tvrdnju pronalazimo u podatku dobijenom opservacijom obiteljskih odnosa, pri čemu je uočeno da djeca iz takvih obitelji odbijaju komunicirati s roditeljima na bosanskom jeziku, što predstavlja simbolički čin prekida i s kulturom porijekla. Slabije poznavanje jezika može se pripisati i zajednički provedenom vremenu u svakodnevnim interakcijama, usljed prezaposlenosti roditelja, ali i

nekim drugim važnim kriterij varijablama kao što su: nivo jezičke produkcije roditelja, socio-ekonomski status, obrazovni nivo, razvijenost recipitivno-ekspresivnog jezika, veće učešće nižeg automatskog i konkretnog jezika u odnosu na viši, literarni i apstraktni jezik itd.

Na nivou razumijevanja obiteljskih prilika, analiza ajtema „u mojoj obitelji me niko ne razumije“ pokazuje da sama obitelj posjeduje potencijal za prevazilaženje jaza između generacija, bez obzira na različite okolnosti socijalizacije. Po ovom pitanju, preporuka roditeljima bi bila da se prevazilaženje ove vrste problema može postići putem podizanja ukupne pedagoške kulture roditeljskog ponašanja.

Analiza ajtema „ponosan sam na svoju obitelj“ i „članovi moje obitelji čine dobro jedni drugima“ pokazala je da, ipak, postoji emotivna veznost roditelja i djece, što ukazuje na značajan potencijal obitelji kao mjesta koje predstavlja izvoriste emocionalne energije te naknadnog potencijala za veću interkulturalnu osjetljivost. Ovi ajtemi pokazali su kako većina ispitanika ukazuje na svoju obitelj kao na mjesto razvijanja sigurnih odnosa i adekvatne interakcije, što se odražava na visoke skorove unutar svih subskala interkulturalne osjetljivosti.

Zanimljivo je kako se analiza vjerovanja i slijeđenja vjerske prakse pokazala kao vrlo značajna kriterij varijabla. Naime, ispitanici koji tvrde da se u njihovoj obitelji vjeruje u vjerske vrijednosti te da se redovno praktikuju vjerski običaji postižu više skorove unutar svih pet faktora interkulturalne osjetljivosti. Ovaj nalaz potvrđuje neke od ranije dobro poznatih pozitivnih karakteristika obitelji, poput duhovne orijentacije i sposobnosti da se izlazi na kraj sa stresom, te religijske orijentacije kao jedne od karakteristika zdravih obitelji.

Zaključci i preporuke

Na temelju dobijenih rezultata, a respektirajući sistemski i transgeneracijski pristup, zapažamo kako bi ključni pravci pomoći emigrantskim obiteljima (u ovom slučaju bošnjačkim u SAD) uključivali neke od primjera obiteljske terapije koji bi integrirali strukturalni pristup i transakcionu analizu. Zapaženi primjeri kvalifikacije i atribucije dječije nespretnosti, nepažljivosti, poteškoća pri utvrđivanju već postojećih, ali nedovršenih granica između podsistema, primjera uvlačenja djece u roditeljske sukobe

zbog njihove nespremnosti da se nose sa svojim ulogama, ranijeg preuzimanja odgovornosti i uloga od strane djece te odavanje užitku djece kao posljedice nedovoljne socijalne angažiranosti roditelja itd., upozoravaju kako bošnjačke obitelji u SAD trebaju sistemsku pomoć, kako u području unapređenja strukture, tako i komunikacije.

U okviru strukturalnog pristupa akcenat bi bio na poboljšanju interakcija, raspodjele moći, koalicija, granica obiteljskog sistema i subsistema te ostalih ciljeva prema kojima je usmjerena obitelj:

- Tehnika promjene simptoma
- Promjena definicije problema
- Tehnika usmjerena na osjećaje među članovima obitelji
- Tehnika promjene odnosa
- Tehnika razjašnjavanja životnog stila

Integracija metoda iz Transakcione analize u okviru predloženog sistemskog pristupa bi podrazumijevala:

- Analizu životnog skripta/scenarija preuzetog iz matične kulture, kako na planu individue, tako i na obiteljskom nivou;
- Analizu igara koje igraju članovi obitelji u samoj obitelji, a tako i prema okolini;
- Analizu koncepta zabrana i dozvola preuzetih iz matične kulture i njihova interakcija sa zabranama i dozvolama u trenutnoj kulturi.

Literatura

1. Alić, A., Cerić, H. i Habibović, S. (2011) How to Deal With Cultural Shock? – View of the experience of Bosnian Immigrants in Switzerland. V Congres MESCE – Territories & Democratie Culturelle, pp. 23-24.
2. Alić, A. i Habibović, S. (2011) Stadiji kulturalnog šoka. Takvim, RIZ BiH, str. 183-194.
3. Bronfenbrenner, J. (1997) Ekologija ljudskog razvoja. Beograd: ZZUINS.
4. Cushner, K. (1999) Human Diversity in Action: Developing Multicultural Competencies for the Classroom. Kent State University.
5. Furnham, A. & Bochner, S. (1986) Culture Shock – Psychological Reactions to Unfamiliar Environments. London: Methuen & Co.
6. Gilbet, R. (2006) The Eight Concepts of Bowen Theory. Leading System Press.

7. Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2008) Family Therapy. Brooks/Cole, CENGAGE Learning.
8. Hofstede, G. H. (2001) Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. London: Sage Publications, Inc.
9. Matsumoto, D. & Juang, L. (2003) Culture and Psychology. Oxford: Oxford University Press.
10. Olson, D. H. & DeFrain, J. (2003) Marriages and Families: Intimacy, Diversity and Strengths. New York: McGraw-Hill Companies.
11. Sue, D. W. & Sue, D. (2008) Counseling the Culturally Diverse. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
12. Pedersen, P. (1995) The Five Stages of Culture Shock. Greenwood Press.
13. Vulić-Prtorić, A. (2000) Somatizacija i kvaliteta obiteljskih interakcija kod djece i adolescenata. Medica Jadertina 30 (1-2), str. 21-31.
14. Ward, C., Bochner, S. & Furnham, A. (2001) The Psychology of Culture Shock. Routledge.

**THE SECOND GENERATION IMMIGRANTS FROM A
TRANS-GENERATIONAL PERSPECTIVE – EXAMPLE OF
BOSNIAK FAMILIES IN THE USA**

Amel Alić, Ph.D.
Sedin Habibović, M.A.
Haris Cerić, Ph.D.

Abstract

In this study, we have referred to the educational model of culture shock, and the trans-generational model of understanding of family systems. In methodological terms, we have combined quantitative and qualitative methods. In the qualitative part of the study, we used semi-structured interviews with members of two generations, and systematic observations of behaviour under natural conditions. For the purposes of the quantitative part of the research we used research battery which included general information about respondents, and quality of family interactions scale. The sample consists of 100 families from B&H currently living and working in the USA (St. Louis and Phoenix). The main purpose of this study is to examine possibility of implementation of culture shock model within family system approach, as the functional occupational assistance regarding immigrant families.

Keywords: culture shock, trans-generational model, perception of family relationships, Bosnian immigrant families

عمل عليتش كلية التربية- جامعة زينتسا

سدين حببيويتش- طبيب نفساني- معهد إقليمي لمكافحة الإدمان

حارس سيريتش- كلية العلوم السياسية- جامعة سراييفو

الجيل الثاني للمهاجرين في منظور نقلة الأجيال: أسر بوسنية في الولايات الأمريكية المتحدة نموذجاً:

الخلاصة:

في المفهوم النظري من هذا البحث نتكئ على نموذج الصدمة الثقافية الدراسي, وعلى نظرية نظامية ونموذج نقلة الأجيال لمفهوم نظام الأسرة. ومن الناحية المنهجية, نزاوج بين الطرق الكمية والنوعية. وفي الجزء النوعي للبحث استخدمنا المقابلات شبه المركبة مع منتسبي الجيلين والمراقبة المنتظمة لسلوك في المحيط الطبيعي. واستخدم الجزء الكمي في البحث الآليات الكاشفة المكونة من المقاييس التالية: بيانات عامة عن المستجوبين, مقياس حساسية بين الثقافات, KOBİ- مقياس نوعية العلاقات الأسرية, (تأليف-Anita Vulić Prtorić) بخمسة مستويات تقيس: رضا الأسرة, قبولها, رفضها, درجات العاطفة, مقياس الضبط. وشارك في العينة مائة أسرة أصولها من البوسنة والمهرسك تعيش وتعمل في الولايات المتحدة (سانت لويس, فونيكس). وتمثل الدراسة مجموعة الرؤى حصلت عليها من نتائج دراسات أجريت في المجموعة البوسنية في (زوريخ) سويسرا ومراقبة خاصة لفئات من المجموعة البوسنية في فونيكس وسانت لويس (الولايات المتحدة).

الكلمات الأساسية: الصدمة الثقافية, نموذج نقلة الأجيال, إدراك العلاقات الأسرية, الأسر البوسنية المهاجرة.